

- ◆ עי' ערך: לא ירבה לו כסף וזהב
- האם מותר להתעשר?
- ◆ משלחן העורך:
- בניית דעה
- כדרך לסתור את היפוכה
- ◆ מעשה כותב: הערות והארות תוך כדי עבודה
- ע' לא תשחט על חמץ
- ◆ מלאכת הקודש:
- מהנעשה באנצ"ת
- קיץ תשע"ה

משלחן עזר:

עיון להלכה ולמעשה
מתוך האנציקלופדיה התלמודית

זרקור על נקודה אחת באחד הערכים

עי' ערך

לא ירבה לו כסף וזהב, כך לד

שאינ דורשים טעמא דקרא (על כך, ע"ע טעמא דקרא) בנידון דידן אפשר שאם הטעם שייך בהדיוט, יש לאסור אף בו.

אמנם יש שכתבו טעמים אחרים באיסור, כאלו שאינם שייכים אלא במלך ולא בהדיוט. יש שכתבו שנאסר בריבוי כסף וזהב כדי שיעסוק בהנהגת העם, ולא בהנאות הגוף. הנהגת העם כמובן היא ענינו של מלך, ואילו ההדיוט רשאי לעסוק במה שיחפוץ. ויש

שכתבו שאם ירבה כסף וזהב לא ישים אל לבו את הדאגה לעניי ישראל, גם טעם זה לכאורה מיוחד במלך, שעליו מוטלת הדאגה לכל העם, ובכלל זה לעניים. ויש שכתבו טעם נוסף, שאם ירדוף אחרי כסף וזהב ירבה להטיל מסים ולדחוק את ישראל. גם טעם זה פשוט שאינו אלא במלך, שיכול להטיל מסים ולדחוק את הכפופים לו, ולא בהדיוט.

אם כן, נותר לנו לברר רק לאותם טעמים ראשונים השייכים אף בהדיוט,

האם מותר לאדם לאסוף ממון ולהתעשר? מעשים בכל יום שאנשים משתדלים לצבור ממון ונכסים. גם לומדי תורה, אם רק יוכלו לצבור ממון בקל בלי להפריע ללימודם, ישמחו על ההזדמנות, ואינם מעלים בדעתם צד שלילי בענין. אמנם אנשי מעלה בודדים ברחו מנסיון העושר, אך לכאורה היא מעלה בעלמא, ולא שיש איסור בדבר. אגב עיסוקנו באחר מהערכים בכרך לד, מצאנו לאחרונה שאין הדבר פשוט כלל.

יש סוברים שהאיסור הוא כדי שלא ירום לבבו, שלדעתם הכתוב בסוף הפרשה: לבלתי רום לבבו (שם כ) הוא טעם לכל הפרשה, ובכלל זה לאיסור להרבות כסף וזהב. ויש מן הראשונים שכתבו טעמים אחרים, מהם שכתבו שהאיסור הוא מפני שאם ירדוף אחר העושר, יבוא לקנות ממון בגזל וחמס.

שני טעמים אלו לכאורה אינם מיוחדים במלך דוקא, הרי אף הדיוט מזהר על גבהות הלב, ועל גזל וחמס. כפי שנראה להלן, אף על פי

התורה אסרה על המלך להרבות לו כסף וזהב, כמו שמבואר בכתוב: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד (דברים יז יז).

האם דוקא מלך אסור?

כדי לברר את הענין, יש להקדים ולברר טעמו של האיסור.

באיסורים אחרים שהמלך אסור, להרבות נשים וסוסים, ביארה התורה את טעם האיסור, אבל באיסור ריבוי כסף וזהב, בפשוטו של מקרא לא נכתב שום טעם.

חז"ל הורונו 'לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה' (פסחים ג ב ושי"נ). האנציקלופדיה התלמודית אימצה דרך זו ומקמצת ביותר במלים. כל מילה שאינה נצרכת להבאת התוכן, מושמטת.

במאמר זה הובאו דברים בהרחבה. המעיין יוכל להתרשם כיצד האנצ"ת מתמצתת דיון ארוך זה במלים ספורות.

יבקש מס גדול כדי להתעשר אלא כדי הוצאות שבר חיילותיו אבל אם הקנה הקנו לו מן השמים ממון הרבה לא קאי בלאו.

לדברי הר"ן אלה, אין איסור ריבוי כסף וזהב בהדיט.

היתר שני: דרך מס

הסיבה השנייה של הר"ן הוא חידוש בגדר ריבוי הכסף האסור למלך, שלא עצם הריבוי אסור, אלא האיסור הוא לבקש מס מהעם כדי להתעשר ואיסור זה אינו שייך כלל בהדיט, שאינו יכול להטיל מס.

אמנם דבר חידוש הוא לומר שכך גדר האיסור, שהרי פשטות הכתוב אוסרת בכל ענין. ואכן משמעות הר"ן היא שהדברים נאמרו בתורת חידוש, וכן כתב הערוך לנר בסנהדרין שם, שלפי הר"ן בתירוץ הראשון האיסור הוא להרבות כסף וזהב בכל ענין, בין על ידי מס ובין בענין אחר. כך גם משמע בלשון החינוך מ' תקב, שכתב שגדר האיסור הוא שלא יהיה תחת ידו כסף וזהב, ופשטות הדברים היא משמע שהאיסור בין שנתרבה כספו על ידי מס, ובין בענין אחר, וכך משמע מסתימת שאר ראשונים שלא הזכירו כלל מס. וגם מכל הראשונים והאחרונים שנתנו טעמים שונים לאיסור, לכאורה מבואר שאין האיסור דוקא במס, שאחרת היו צריכים לכאורה לבאר שהטעם הוא כדי שלא ירבה מסים (והרי לא מצינו מקור לדבר שהאיסור דוקא במס, וע"כ המקור הוא מעצם הכתוב, שמפרש הר"ן לדעה זו טעמו משום המסים, וכל המפרש טעם האיסור בע"א, לכאורה אין צד לתלות את האיסור במסים דוקא).

יתר על כן, אף המפרשים טעם האיסור

כאן אין מיעוט למעט הדיוט, ואנו למדים שאף הוא אסור כמלך. אם כן, לכאורה אף לענין ריבוי כסף וזהב שאין לנו מילת מיעוט למעט הדיוט, היה לנו ללמוד ממלך, שאף הדיוט אסור שירבה כסף וזהב, לכל הפחות לאותן שיטות שפירשנו לעיל, שבהן הטעם של האיסור במלך שייך אף בהדיט.

היתר ראשון: לא ירום לבבו

הר"ן (סנהדרין שם) דן, אם כי קצת בעקיפין, בנידון זה של חלות האיסור לרבות כסף על ההדיט.

הגמרא דורשת את התיבה "לו" האמורה באיסור ריבוי כסף וזהב, וכסף וזהב לא ירבה לו, בענין אחר, שדוקא "לו", לצורך עצמו, אינו רשאי להרבות כסף וזהב, אבל רשאי הוא להרבות כסף וזהב לצורך אספניא (היינו חילותיו, ראה רש"י שם).

כמו שהבאנו לעיל, מאותה תיבה, "לו" האמורה באיסור להרבות נשים, לא ירבה לו נשים דורשת הגמרא למעט הדיוט, שמותר לו להרבות נשים, והוקשה לר"ן למה אין הגמרא דורשת באותו סגנון ממש גם באיסור לרבות כסף וזהב.*

וכתב הר"ן ליישב וז"ל (בהשמטת כמה מלים שאינן נצרכות לנו כאן):

בשביל כסף וזהב אם ירבה (ההדיט) לא ירום לבבו, לפי שאין לו שום שררה, ומ"ה לא איצטריך למעוטי א"נ מאי דאסר רחמנא על המלך שלא ירבה לו כסף וזהב היינו שלא

אם גזירת הכתוב היא לאסור מלך דוקא, או שמא אף ההדיט, שאף בו שייכים אותם טעמים, אסור, בריבוי כסף וזהב.

והנה, באיסור של המלך להרבות נשים, מן הכתוב: לא ירבה לו נשים (דברים יז, ז) זו תחילת הפסוק שבסופו נזכר האיסור להרבות כסף וזהב, דרשו חז"ל מן הכתוב "לו" למעט הדיוטות (סנהדרין כא ב), ופירש רבנו יונה (סנהדרין שם), שכיון שטעמו של איסור ריבוי נשים הוא פן יסור לבבו, כמבואר בכתוב, והסרת הלב שייכת אף בהדיט, היה לנו לומר שאף הדיוט אסור. כלומר, אף על פי שהתורה פירשה את האיסור במלך, היינו למדים ממנו להדיט, כיון שאותו טעם האמור במלך, שייך אף בהדיט.

מסתברא מילתא, שהיינו מפרשים שהתורה פירשה את האיסור במלך דוקא, מפני שהוא מועד לזה יותר מההדיט.

בכל אופן למדים אנו שאם המלך נאסר, יש לאסור אף את ההדיט, אלמלא מיעטה התורה שאין האיסור נוהג בו (אמנם כמה אחרונים מפרשים בענין אחר את הדרשה הממעטת הדיוט, ולדבריהם אין המיעוט לכל הדיוט, אלא דוקא באופנים מיוחדים שהיינו מדמים למלך, ע"ע לא ירבה לו נשים ציון 7).

ויותר מזה מצינו לענין איסור גאווה, כמובא בע' גאווה ציון 13, שכמה ראשונים (רמב"ן עה"ת דברים יז כ; רבנו יונה בשערי תשובה שער ג אות לד; המאירי בחיבור התשובה עמוד 117) כתבו שאיסור גאווה למדים בקל וחומר מאזהרת התורה למלך: 'לבלתי רום לבבו מאחיו'. אם המלך הראוי לכך הוזהר מגאווה ורוממות הלב, כל שכן אחרים.

* היה פשוט לר"ן שתחילה יש לדרוש למעט הדיוט, ורק אם אין מקום לדרשה זו אנו דורשים להתיר לצורך אספניא. אם ננקוט להיפך, שהדרשה הפשוטה היא להתיר לצורך אספניא, ורק אם אי אפשר לדרוש כן, כמו לענין ריבוי הנשים, שאין שייך להרבות לצורך אחר חוץ מאישות המלך, אנו דורשים למעט הדיוט, הרי שאין מקום כלל לקושיית הר"ן. ועוד היה מקום לומר, שלא נדרש מהכתוב למעט הדיוט אלא מפני שטעם המצוה מפורש בכתוב, ובמקום שהטעם מפורש, יש סוברים שדורשים "טעמא דקרא", ראה בע' טעמא דקרא ציון 76 ואילך, ולפיכך היינו אומרים שאף ההדיט אסור, ונצרך הכתוב למעט, מה שאין באיסור ריבוי כסף וזהב, שאין טעמו מפורש בתורה, וכמו שכתבנו לעיל, אפשר שאין כלל הוה אמינא לאסור הדיוט. משמע בר"ן אם כן, שאף בלא דרשת "טעמא דקרא", יש לאסור הדיוט כמלך אם לא שמיעטו הכתוב או שיש סברא לחלק.

הדברים מדיין, ולא דבר מפורש שאנו יכולים לקבוע בו מסמרות.

יהי טעם האיסור אשר יהי, מצאנו בפירוש שכבר נשמע הדבר בין הראשונים וגדולי האחרונים, שכל אדם אסור להרבות כסף וזהב.

הארכנו בביאור הצדדים בשאלה אם יותר להדיט להרבות ממון.

המקורות, הדיוקים
וההבנות שלעיל הובאו
בערך לא ירבה לו כסף
וזהב.

אמנם הערך עסק
באיסור על המלך, עליו
הובאו כל דברי חז"ל
והראשונים, אבל יוחזק
גם מקום לאיסור על
הדיט, שנובע מאותו
כתוב.

בערך הובאו פרטי דינים
רבים של איסור זה,
שרבים מהם שייכים
אף בהדיט, לפי הדעה
שעיקר האיסור נוהג בו.

המעין יוכל לראות כי כל
המובא במאמר זה, מוצה
וצומצם לחציה הראשון
של ההערה בציון 1 בערך.

יש מקדימים למאה הי"ב למנינם, סמוך לזמנו
של רבנו אברהם אבן עזרא, ויש מאחרים לסוף
(תקופת הראשונים) כותב בפירושו לדברים
על הכתוב וכסף וזהב לא ירבה לו: קל
וחומר להדיט, שלא יהא אוצר לו ממון
אלא כדי חייו, וכן שלמה אומר (קהלת ה'ב)
עשר שמור לבעליו לרעתו.
רבנו מיוחס כותב שהוא קל וחומר
ממלך, אבל סתם ולא פירש למה הוא
קל וחומר.

הבאנו לעיל את הטעמים האמורים
באיסור המלך, ששייכים אף בהדיט.
לגבי החשש לבא לידי גבהות הלב,
לכאורה אדרבה, המלך יכול לבא יותר
לידי גבהות הלב, וכמו שמבואר בר"ן
שהבאנו לעיל. גם לפי הטעם שמרדיפת
הממון יבא לידי גזל, קשה לראות מה
חילוק יש בין הדיט למלך, שניהם
כשאין תאותם מתמלאת, עלולים
להכשל באיסור. ואולי המלך כיון
שמחוייב שתהא התורה עמו ויהגה בה
כל ימיו, יש לחוש בו פחות שיעבור על
איסור. ואפשר, וכך לכאורה משמעות
הכתוב בקהלת שמביא רבנו מיוחס,
שלדעתו טעם אחר לגמרי באיסור,
שעצם ריבוי הכסף הוא דבר סכנה, שיש
שהכסף נאסף לצורך טוב, אבל אחר כך
מגיע לידיים לא טובות, ומנוצל לרעה, או
שמביא אנשים לקנא בו ולנסות לקחת את
ממונו ממנו, ואם במלך, שכספו נשמר
לצורך המלוכה, נאסר הריבוי שמא
יבא לכלל תקלה, כל שכן הדיט.
אמנם אין הדברים מבוארים, ואין לנו
אלא זה שלדעתו אף ההדיט אסור
בריבוי כסף.

יותר מפורש מצינו בס' הצוואה
לר"נ כץ (בעל סמיכת חכמים, נפ' בתע"ט)
פ"ג אות יז, שאחרי שמאריך להביא
את דין המלך, שאין לו לגנוז אוצרות
כסף וזהב אלא לאפסניא או כדי לפרנס
עניים, מסיים וז"ל: ולא על המלך לבדו
עלתה אוזרה זו, רק על כל אדם.

גם בדבריו לא ברור מה טעם האיסור
במלך ובהדיט, אבל מהקשר הדברים
נראה בדומה לאמור לעיל, שעצם ריבוי
הכסף שלא לצורך, דבר מגונה הוא.
ניתן להשתמש בכסף לטובה, לפרנס
עניים ושאר ענייני מצוה, וגנאי הוא
לאוגרו, שאינו מנצלו כראוי לצרכים
שלצרכם סיבב לו הקב"ה את ממונו.
אבל גם כאן, אין לנו אלא משמעות

כדי שלא יטיל מס על ישראל (ר"י מלוניל
סנהדרין שם, ועוד), לכאורה כוונתם
שאם יותר למלך להרבות כסף וזהב,
יבא להטיל מס על ישראל, אבל לא
שהאיסור דוקא במס. אמנם כמו שכבר
כתבנו, אפי' האיסור אינו דוקא במס,
אם טעמו משום חשש שהמלך יטיל
מסים יותר מדי, אין טעם זה שייך אלא
במלך, ולא בהדיט.

וישוב הראשון שכתב הר"ן, שמה
שמלך אפשר שירום לבו ע"י ריבוי כסף
וזהב, הרי זה דוקא מפני שיש לו שררה,
וכשהיא מצטרפת עם ריבוי כסף וזהב,
תביא לידי גבהות הלב, משא"כ הדיט
שאינו לו אלא כסף וזהב ולא שררה, אין
לחוש בו לגבהות הלב (עכ"פ לא במידה
כזו שנאסר מחמתה).

דברי הר"ן אינם סותרים לדברי
הראשונים שהבאנו לעיל, שלמדים
איסור גאווה להדיט ממלך, שכן בעיקר
האיסור אף הדיט מוזהר כמלך, אלא
שאצלו ריבוי כסף וזהב אינו יכול
להביא כל כך לגבהות הלב. ואפשר
לקיים דבריו גם עם דברי רבנו יונה
דלעיל לענין ריבוי נשים, שהסרת הלב
על ידי נשים והעיסוק עמהן אינו תלוי
בשררה, ובין מלך ובין הדיט העוסק
עם נשים, מטבע הדברים לבו סר
מאחרי ה'.

כדברי הר"ן שאין איסור בהדיט,
פירש בחדשי דוד על התוספתא
סנהדרין פ"ד, שם שנינו: הדיט מותר
בכולו. בתוספתא לא נזכרו באותו
הפרק אלא שני איסורים, ריבוי סוסים
וריבוי נשים, ואילו איסור ריבוי כסף
וזהב לא נזכר כלל, אבל הלשון "כולם"
משמע שמדבר בכל הדברים שמלך
נאסר בהם, ולפיכך מפרש החדשי דוד
שכוונת התוספתא שאף באיסור ריבוי
כסף וזהב הדיט מותר.

האיסורים אף להדיט

ואולם, מצינו שני מחברים
החולקים בפירוש על הר"ן,
וסוברים שהאיסור בריבוי כסף
וזהב נוהג אף בהדיט.
רבנו מיוחס (חד מקמאי, לא ברור זמנו,

על עריכת הדברים
ודרך הצגתם

משולחן העזרן

על דרך החיוב

בערך לחם משנה, הנכתב בימים אלו, נכתבת חילה הקטע הבא:

החיוב שהלחמים של לחם משנה יהיו שלמים¹, יש שכתבו, שדין תורה הוא² - לסוברים שעיקר מצות לחם משנה היא מן התורה³ - שלדעתם כן מבואר מלשון הכתוב: לחם משנה⁴. אבל לדעת הרבה אחרונים, אף לסוברים שעיקר מצות לחם משנה מן התורה היא, מכל מקום החיוב שיהיו הלחמים שלמים אינו אלא מדרבנן⁵, שאין ללמוד מן הכתוב: לחם משנה⁶ שצריכים שני לחמים שלמים דוקא, שהרי אף פרוסה קרויה לחם⁷ או לפי שאף אחד ומחצה קרויים שניים⁸.

מסתבר שהנוסח שכאן מובן בקל, אין כאן דבר מסובך או משונה, אבל לאחר שקרא העורך את הדברים שנית, היה נראה שיש כאן ענין מסויים שיש לשפר.

מהכתוב, אין טעם להביא את צדו השני של המטבע, שכל דבר אחר אין ללמוד, שהרי הדבר מובן מאליו). ודאי הכרחי לבאר מהו דין תורה של לחם משנה מצד עצמו, ולא רק כסיבה למה דין אחר הוא דרבנן.

באופן הכתוב עתה, הרי שהדברים מסבירים מה אין ללמוד מהכתוב. אבל אין דרכנו לשלול דברים, אלא להיפך, להביא מה כן יש ללמוד מן הכתוב, וממילא יובן, שאין ללמוד ממנו יותר. (מובן שאחרי שיובא מה יש ללמוד

פעמים רבות הכותבים באנצ"ת דנים באריכות איך לסדר את המשפט, איך לסדר את הקטע, מה להדגיש ומה להרפות, מה לכתוב בלשון סתומה ומה לתלות דוקא בראשונים או אחרונים, ולשון מי מהם להביא, וכיוצא.

המטרה בכל דיונים אלו, היא להביא ללומד את הדברים באופן המדויק ביותר מחד, תוך שמירת רוח הדברים, ולא רק את תוכנם, ומאידך, להביא את הדברים באופן שייקל על הבנתם ככל הניתן.

נביא כאן דוגמא לדיון מסוג זה.

סי' קצח תשו' יג; עי' שו"ת שו"מ חמישאה סי' פו (ד"ה ודרך אנב); שו"ת מנחת בנימין סי' סב; ערוה"ש או"ח רעד ה.
⁶ שמות טז כב.
⁷ ערוה"ש שם.
⁸ מנחת יעקב שם, ע"פ רב אשי בברכות ג ב: משמרה ופלגא נמי משמרות קרו להו, ועי' כעיי"ז בתשוה"ג שע"ת סי' רפז מרב כהן צדק.

¹ עי' לעיל.
² עי' שו"ת הר הכרמל או"ח סי' ב ד"ה ולדינא, בצד א. וכ"ה בשלחן הטהור סי' קסז זר זהב ס"ק א.
³ עי' ציון ? ואילך.
⁴ עי' הר הכרמל שם.
⁵ עי' שו"ת בסוף סי' מנחת יעקב סי' יב; תו"ש סי' רעד ס"ק ב; עי' שיירי טהרה (לר"ש קלוגר)

אבל יש לנו בעיה בסגנון זה, כי הדין שצריך שיהיו הלחמים שלמים, מקורו בהרבה ראשונים, ומדויק בגמרא (ברכות לט ב), ואילו הדיון אם דין תורה הוא או לא, מקורו באחרונים. נאלצנו כאן לתת משקל לסדר בו נבנתה ההלכה, ולהקדים את הדין שצריך שהלחמים יהיו שלמים, שעל דבר זה סובבים דברי האחרונים. ולכן בהבאת הדעה שדין שלימות הלחם מדרבנן הוא, הקדמנו לומר שהוא דרבנן לפני שהתחלנו לדון מהו דין תורה.

וזה הקטע דלהלן, לאחר השינוי, שנראה כרגע לעורך להציע:

החיוב שככרות של לחם משנה יהיו שלימות¹, כתבואה רונים שאינו אלא מדרבנן², אבל מן התורה יוצאים אף בפרוסות, שאף פרוסה קרויה לחם והיא בכלל הכתוב: לחם משנה³, או שאף אחד ומחצה קרויים שניים, והם "לחם משנה"⁴. ויש שכתבו, שמן התורה הככרות צריכות להיות שלימות⁵.

הערך טרם סוים. הערות ושיפורים יתקבלו בברכה.

זאת ועוד, הבאת הדברים באופן של "אין ללמוד" מהכתוב, היא דרך פלפול והתנצחות, שבאה להכריח את התוצאה מהדברים, שאם אין לומר כך, על כרחנו יש לומר אחרת. ואילו אנו מנסים להביא הדברים דוקא בצורה הפוכה, לכתוב לכל דעה או שיטה, או בכל נידון, מה יש בכלל, וממילא יובן מה אין בו. לכן בדרך כלל אין מביאים ראיות והוכחות לכל שיטה בפנים, אלא בהערות (לעתים מביאים ראיות, כאשר בלעדיהן, משקל השיטה לא יובן כראוי. וראה דברי הרב זיון ז"ל בתחילת כרך א, השלמות למבוא עמ' 31).

העולה מכל זה, שיותר נראה מבחינתנו לתאר מהו דין תורה של לחם משנה, ולא להסביר למה הדין דרבנן אינו דאורייתא.

יש להוסיף הערה חשובה. מבחינתנו היה עדיף לכתוב תחילה את הדין דאורייתא, היינו לכתוב שמן התורה יוצאים ידי חובת מצות לחם משנה אפילו בלחמים שאינם שלמים (ולהביא את הטעמים לכך), ושיש חולקים וסוברים שמן התורה צריך שיהיו הלחמים שלמים, ושאף לסוברים שאין צריך מן התורה לחמים שלמים, מ"מ מדרבנן צריך.

⁴ מנחת יעקב שם, ע"פ רב אשי בברכות ג ב: משמרה ופלגא נמי משמרות קרו להו, וכע"ז בתשובה"ג שע"ת סי' רפז מרב כהן צדק.
⁵ שלחן הטהור סי' קסז זר זהב ס"ק א. וכן צידד בשו"ת הר הכרמל או"ח סי' ב ד"ה ולדינא.

¹ עי' לעיל.
² עי' שו"ת בסוף ס' מנחת יעקב סי' יב; תו"ש סי' רעד ס"ק ב; עי' שיירי טהרה (קלוגר) סי' קצח תשו' יג; עי' שו"ת שו"מ חמישאה סי' פו ד"ה ודרך אגב; שו"ת מנחת בנימין סי' סב; ערוה"ש או"ח רעד ה.
³ שמות טז כב, ועי' ציון 4. ערוה"ש שם.

נשמח לקבל הערות והארות על
האנציקלופדיה התלמודית.

נא לשלוח למייל:

talmudit.hearot@gmail.com

"לא לחדש חידושים באה האנציקלופדיה?"
חידושי דינים בערך: לא תשחט על חמץ דם זבחי

הרב בצלאל דבליצקי מעשה כותב

על חידושים בערך 'לא תשחט על חמץ'

חידושים באנצ"ת, עשויים להשמע בעיני הלומד כדבר והיפוכו, או יותר גרוע מכך, עשית מלאכת האנצ"ת רמיה, שכן מהותה של האנצ"ת הרי היא הרצאת דברים בהירה ורחבה, המקיפה כל ערך וערך לכל צדדיו וצידי צדדיו, ונותנת ללומד תמונה מלאה ובנין שלם של הנושא כולו לכל פניו, ואילו אבני הבנין הם הכתובים, דברי חז"ל ותורת ראשונים ואחרונים, והכותב הרי הוא כסתת בנאי אשר תפקידו להציב לבנים אלו זו ע"ג זו, להעמיד את הבית על היכלו ומכונו. כיון שכך, מה מקום יש לחידושים בתוך האנצ"ת?

אכן, חידושים במשמעות של סברות עצמיות שאין להם שורש או ענף, לא יכירם מקומם באנצ"ת. ואחרי כל זה, מיצוי של כל ערך ברוחב ובהיקף עד מקום שיד הכותב מגעת, נושא בחובו חידושים של ממש, את מהותם יש לחלק לענ"ד לשלוש מחלקות ואלו הם:

א. חשיפת חילוקי דינים חדשים, כאלה שלא נתפרשו להדיא בדברי רבותינו אבל עולים מתוך צירוף כמה הקדמות והנחות מדבריהם. ב. הצבעה על שיטות ראשונים, שהלומד אינו מבחין בהם, ולא בא זכרם בספרי האחרונים, והם מתבררים ומתגלים ע"י דקדוק בלשוניותיהם וכן ע"י מציאת חברים להם¹. וגם זה: ג. אבחנה בין שיטות ראשונים, כאלה הנראות מקופיא כזהות, ואחרי העיון מתברר שהם חלוקות ביסודן. וכל חידושים אלה אינם בפרטים צדדיים של הערך, אלא בגופו ועיקרו, או בלשונו של הגרש"י: עצמותם ומהותם של ההלכות.

הלומד אשר רואה את הערך בשלימותו, עשוי שלא להבחין בכל חידושים יקרים אלו המשוקעים ומשובצים במילואתם. על כן, לתת פנים מסבירות לכל האמור לעיל, הצגנו בזה מספר דוגמאות מתוך ערך המופיע בכרך לה אשר הופיע זה עתה: לא תשחט על חמץ דם זבחי, ותוכנו איסור שחיטת פסח – ויש סוברים אף שאר קרבנות – על החמץ. הדברים הבאים להלן, הותאמו לאכסניא זו והם מובאים באופן שניתן לקוראם במרוצה. מסיבה זו לא הבאנו אלא מספר דוגמאות בלבד, וגם בדיון אודותם ויתרנו על פרטים נוספים שיש להרחיב בהם.

"לא לחדש חידושים ולא לפלפל במשא ומתן של הלכה באה האנציקלופדיה אלא לתת את מהותם ועצמותם של ההלכות המושגים המונחים והכללים של הספרות התלמודית התורנית על מקורותיהם נימוקיהם סברותיהם וחילוקי דעותיהם כפי שהם מופיעים בספרות ההלכה הרחבה החל מהמשנה והתוספתא מדרשי ההלכה והאגדה, תלמוד בבלי וירושלמי הסבוראים והגאונים, הראשונים והאחרונים, עד לימינו אלה".
(הגרש"י זווין ז"ל, מבוא לאנצ"ת)

¹ כעין שאמרו בירושלמי (ברכות פ"ב ה"ג ועוד): כל מילתא דלא מחוורא, מייתי לה מדוכתין סגיאין.

אלו קרבנות אסורה עשייתם על החמץ? – שיטת ראשונים נעלמת • שחיטת פסח על חמץ "שאינו ברשותו" – דין שנולד מהרכבה • איסור לא תשחט כל השנה? – על דברי הרמב"ם הפלאיים שנמחו בידי המדפיסים.

אלו קרבנות אסורה עשייתם על החמץ לדעת חכמים? דוגמא מפליאה לשיטה ראשונים נעלמת

ריהטת לשון המשנה מורה ששלוש שיטות שנו כאן: לחכמים, אין האיסור כולל אלא קרבן פסח בלבד; לרבי יהודה נוסף עליו תמיד³; לרבי שמעון נוספו שאר קרבנות, במועד ולא בער"פ.

ואע"פ שכך היא פשוט לשון המשנה - שלחכמים אין חייבים על שאר קרבנות מלבד קרבן פסח - הרי שכמעט לא מצאנו כך בפירוש בדברי הראשונים, אלא שמתוך דברי הרמב"ם (ק"פ פ"א ה"ה), והיראים (יראה"ש סי' רצ"ב) ועוד. שנקטו להלכה שאין האיסור אלא בפסח בלבד, נשמע שתפסו כן בשיטת חכמים, וכיון שהלכה כמותם⁴ יצא להם שאין האיסור אלא בקרבן פסח בלבד⁵.

אכן בדברי כמה ראשונים, ויש יסוד שכ"ה גם שיטת הירושלמי, נראה שמהופכת השיטה, שלדעתם, לחכמים

אמרה תורה: לא תזבח על חמץ דם זבחי (שמות כג יח), וחזרה וכפלה: לא תשחט על חמץ דם זבחי (שם לד כה), ויש לנו לדעת, אלו הם הקרבנות שנאסרה עשייתם על החמץ. לפו"ר, זיל קרי ביה רב, שתשובה ערוכה לשאלה זו במשנה, אכן להלן נראה שביד כמה ראשונים היתה שיטה הפוכה מן הקצה אל הקצה מן הידוע לנו עד עתה, ולא זו בלבד אלא ששיטה זו יש לה סמך גדול מן הירושלמי וכדלהלן.

במשנה פסחים סג א, נמנו ג' שיטות בדין איסור שחיטת פסח על החמץ, וכך שנינו שם:

"השוחט את הפסח על החמץ עובר בלא תעשה. רבי יהודה אומר: אף התמיד. רבי שמעון אומר: בארבעה עשר הפסח חייב ושאר כל הזבחים פטור. ובמועד הפסח פטור ושאר כל הזבחים חייב²."

אלא על פסח בלבד, ומ"ש שם: לא אמרו אלא בפסח בלבד, היינו דברי ר"ש ובער"פ. והנה מהנחת המקשן, שלא העמיד ברייתות אלו כר"ש, אלא לכאורה כחכמים, היה מקום להביא סמך לשיטת הראשונים הנ"ל, שלדעת חכמים אין חייבים אלא בקרבן פסח בלבד, וזהו שאמרו שם לדעתו: לא אמרו אלא בפסח בלבד, היינו כחכמים, עד שלא דחו שהיא כר"ש וכנ"ל. אכן אם נמצא עומק הדין נמצא שהיא ראייה לסתור, ואדרבה יש להוכיח מכאן שהיה קים להו למקשה שיש שום שיטה שלדעתה חייבים על כל הקרבנות בער"פ. ונחזי אנו, מאי קס"ד של המקשן, אם לדעת חכמים שנויה הברייתא, איך יתכן שאמרו בה שהמולק חייב, (מלבד שהרי כתוב בה להדיא, "לא אמרו אלא בפסח בלבד", וכמו שתמהו על המקשן בגמרא שם), וכי לחכמים יש חיוב על שאר קרבנות חוץ מן הפסח? ולא זו בלבד, אלא שהרי המקשן שאל: קשיא מליקה אמליקה, וכלומר קשיא ליה מה שאמרו בברייתא, שאחד המולק חייב, על מה שאמרו בברייתא שבתוספתא, שהמולק בארבעה עשר פטור, והיינו שלדעת המקשן, הברייתא המחייבת על מליקה אף היא בארבעה עשר, וכ"ז תימה רבתי, שלפו"ר אין שיטה שכזו כלל שחייבים על שאר קרבנות בער"פ! ולפי האמור לקמן בדעת כמה ראשונים שלחכמים חייבים על כל הקרבנות בער"פ, עולים דברי המקשן בטוב.

ותמוה שלא מצינו גילוי לזה, זולת בס' קטן הנקרא ליקוטי המשנה (לרש"פ פרנקל תלמיד הגרעק"א, ברסלויא תרל"ג), שכתב בפשיטות שר' יהודה מחייב אף על תמידים שבמועד. ויש משמעות כזו גם בספר גבול אשר (ברונא תקמ"ט) פסחים פ"ק אות כג.

⁴ דבר פלא נמצא כתוב באלפסי זוטא לרמ"ע מפאנו פסחים שם, שפסק כרבי שמעון! ואנחנו לא נדע מה טעמו, לפסוק כר"ש במקום דברי חכמים.

⁵ מלבד הרמב"ם והיראים יש לצרף דברי תוס' ותוס' הרשב"א שם סד א ד"ה הא, שכתבו בפשיטות שלחכמים אין חייבים במועד על קרבן עוף, ועי' בגמ' שם סג ב שאין חילוק בין עוף לשאר קרבנות והמחייב בשאר קרבנות מחייב גם בעוף. ועי' בגמ' סג ב, ששנו ברייתא: השוחט את הפסח על החמץ עובר בלא תעשה, ר"י אומר אף התמיד, אמרו לו לא אמרו אלא בפסח בלבד, וכו' ואחד השוחט וכו' ואחד המולק וכו' חייב. והמקשן בגמ' רמי אהדי, מברייתא זו לברייתא שבתוספתא שאמרו בה שהמולק בארבעה עשר אינו חייב, ותיצו בגמ' שם, ששתי הברייתות שנויות בדעת רבי שמעון, ואין חילוק בין עוף לשאר קרבנות (ומה שנקטו דוקא עוף, מבואר בדברי רש"י שם ואכ"מ), והברייתא המחייבת על מליקת עוף היא בשאר ימי המועד, וזו הפוסרת הרי היא בערב פסח, שלר"ש אין חייבים בו

² נוסח המשנה כאן קוצר והושמטו ממנו דינים נוספים הבאים בדברי ר"ש שאינם מענייני עתה.

³ כתיבת ערך באנצ"ת יש בה יתרון נוסף לכותב ופריו ללומד: על הכותב למצות אף שיטות שאינן להלכה, ואינו יכול לפטור עצמו מלדון בפרטי פרטיהם, וכך מתברר לעיתים, שדברים רבים ושורשיים לא התפרשו, כך למשל שיטת רבי יהודה סתומה באין פותר, האם לדעתו רק תמיד של ערב פסח חייבים עליו, או אף תמיד שבמועד. הראשונים (רש"י שם סג א ד"ה אף התמיד ומנחות ע"ב ד"ה ר"י, שכל טוב פר' בא עמ' 116 ופסקי הרי"ד שם). כתבו שהיינו תמיד של בין הערביים, אלא שיש לומר שכוונתם לאפוקי תמיד של שחר, שהוא קודם זמן איסור חמץ, אבל תמיד של מועד חייבים עליו, והכ"נ מסתברא, שהרי טעמו של ר' יהודה אמרו בגמ' שם סד א שהוא דורש זבחי, זבח המיוחד לי, מאי ניהו תמיד (ורבותינו האדר"ת בס' חשבונות של מצוה מצוה פט והחזון יחזקאל פסחים שם, נתנו תבלין, שמצינו בקרבן התמיד מה שלא מצינו בשאר קרבנות, שהכתוב קוראהו: קרבני לחמי (במדבר כח ב), וזהו כוונתו, קרבן המיוחד לי, ודפח"ח), והיכן רמיזא בקרא שהוא דוקא בערב פסח? בשלמא חכמים שאין מחייבים אלא על הפסח, הרי שהמועד אינו זמן חיוב כלל, אבל ר' יהודה שהוסיף עליהם תמיד, מאן מפסי לחלק בין תמיד של ערב פסח לתמידי המועד?

דוקא אלו - כיון שאין דבר השווה ביניהם - פשוט שכוונתו על כל הקרבנות כולם.⁹ וכן מצינו בדברי המאירי חולין ל א ד"ה ואע"פ: "שחט את פסח על החמץ לוקה וכו' וה"ה לשאר קרבנות", ומשמע שהוא לדברי הכל, ורבי שמעון מאן דכר שמיה. ועוד כתב שם שמותר הפסח שהביאו במועד שהוא שלמים, חייב עליו משום שוחט על החמץ, וגם שם לא הזכיר שהוא רק אליבא דר"ש ומשמע שהוא אף לדברי חכמים.

ב. פסחים יג ב אמרו בגמ' שם, דהא מילתא שאין מביאין תודה בחג המצות, מילתא דפשיטא היא, משום הלחמים הבאים עמה, וכתב מהר"ם חלאווה שם וז"ל: "דאע"ג דאמר רב אחא בר יעקב בפרק כל שעה דילפינן שאור דאכילה משאור דראיה, מה שאור דראיה שלך אי אתה רואה אבל אתה, רואה של אחרים ושל גבוה, אף שאור דאכילה שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה אפי"ה להביא התודה מיהא אסור לכולי עלמא משום דכתיב לא תשחט על חמץ דם זבחי וכל זבח כשר במשמע"

הרי לנו שאסור להקריב תודה על החמץ, משום לא תשחט על חמץ דם זבחי, ולא הזכיר מהר"ם חלאווה ברמז שהוא דוקא אליבא דר"ש, וגם בודאי לא העמיד דברי הגמ' אליבא דחד שיטה, הרי לנו שאף הוא עומד בשיטה זו, שלחכמים כל הקרבנות אסורים על החמץ.¹⁰

ג. תוס' יומא סג ב, הביאו בשם רבינו יהודה כהן בעל ספר הדינים, שאי אפשר ללמוד לאסור קבלה על החמץ ע"י במה מצינו משחיטה וזריקה האסורים על החמץ, שכן מה לשחיטה וזריקה שחייבים עליהם בחוץ, ודחו תוס' דבריו: "ודנתי לפניו מולק יוניח שפטור בחוץ וחייב על החמץ כדאיתא בפרק תמיד נשחט". הרי שלדעת תוס', קרבן עוף הוא בכלל איסור שחיטה על

חייבים על כל הקרבנות בין בער"פ ובין במועד, וכפשיטה דקרא לא תזבח על חמץ דם זבחי, וכן הוא אומר לא תשחט על חמץ דם זבחי, ולא נזכר פסח כלל (אלא בסוף המקרא השני: ולא ילין לבוקר זבח חג הפסח). ולא נחלקו על ר"ש, אלא בער"פ, שלר"ש בער"פ אין חייבים אלא על הפסח, ולחכמים אף על שאר קרבנות.⁶ ואע"פ שלשון המשנה קשה להולמה לשיטה זו⁷ מ"מ נראה שאין עצה ואין תבונה, וזו שיטתם. ושיטה זו, אף שהיא מבוררת בדברי כמה ראשונים לא בא זכרה על כל מקורותיה בשום אחד מספרי האחרונים עד ימינו אנו!

ונחזה אנן בס"ד, ונסדר הדברים כפי הבהירות העולה מהם ולא כסדר זמנם.

א. כתב הרב המאירי בפסחים שם וז"ל: "ור' שמעון אומר וכו' ושאר כל הזבחים פ' כגון חגיגת ארבעה עשר ותמיד הערב ששחטן ביום ארבעה עשר על חמץ וכו' אם שחטן על החמץ פטור שכל זמן שהוא מחויב בכך על הפסח פטור על שאר הזבחים ואין הלכה כמותו אלא אף על חגיגת ארבעה עשר חייב".

הרי לנו שלדעת המאירי לחכמים חייבים על חגיגת י"ד בער"פ על החמץ. ואם לחשך אדם שמא חגיגת י"ד יצאה מן הכלל שיש בה איסור שחיטה על החמץ, שפיל לסוף דברי הרב המאירי, שחזר וכתב: "כבר ביארנו למעלה שאף על פי שאין דבר מתאחר לתמיד של בין הערבים, מ"מ מחוסרי כפרה מביאין כפרתן אחר התמיד, ואף אלו הן ברוב מחוסרי כפרה שקרבנן בעוף הן במצורע עשיר שקרבנו בבהמה אינו שוחט על החמץ ואם שחט לוקה שלא אמרו כאן אינו עובר אלא לדעת ר' שמעון וכן הקומץ את המנחה אחר התמיד וחמץ קיים לוקה⁸ וכן המזה בחטאת העוף שנאמר בו והזה מדם החטאת על קיר המזבח והיא במקום זריקה שבקרבן בהמה.

הרי שפתיו ברור מללו: חגיגת י"ד; מנחה; וקרבנות של מחו"כ, כל אלה שעשאוהם על החמץ בער"פ חייבים, ולא אמרו שהם פטורים אלא לרבי שמעון. והנה אע"פ שנקט

⁶ עיי' להלן הערה 12 שיתכן שתמיד שאני, והוא חידושו של ר' יהודה המחייב עליו.

⁷ שכן אמרו, השוחט פסח על החמץ חייב,

ר' יהודה אומר אף התמיד, ר"ש אומר הפסח ב"ד וכו' ובמועד ושאר כל הזבחים וכו', ומ' שהמאחר מוסיף על קודמו, שלחכמים רק פסח, ור"י מוסיף עליהם תמיד, ור"ש מוסיף על שניהם שאר קרבנות.

⁸ מש"כ המאירי שאף על קמיצת מנחה חייבים שלכאורה הוא דלא כמאן ונגד ברייתא ערוכה בפסחים שם, נידון במקו"א ואכ"מ.

⁹ וראיתי למי שהשתבש בדבריו שרק חגיגת י"ד ומחו"כ אסורה שחיטתם על החמץ, שכל אלה יש להם שייכות לפסח, חגיגת י"ד מהטעם

המובן, ומחו"כ משום שמכשירים את המקריב לאכול הפסח, ולא חש לקמחיה, שהרי המאירי הזכיר גם מנחה שאסורה על החמץ, ולא מצינו מנחה אצל מחו"כ. ואפשר שנקט דוקא אלו, משום שלדעתו אין חייבים ב"ד על שאר קרבנות אלא אחר הקרבת התמיד בפועל, (כדמשמע מדברי תוס' יומא כט ב וגליון הש"ס שם בדעתם), ואולי דעתו דבכל אלה אין בהם עשה דהשלמה, עיי' אנצ"ת ע' חגיגת-ארבע-עשר זמן שחיטה, ציונים 87 911, ש"ס שזמנה אחר הפסח, ועי' אנצ"ת ע' השלמה: גדרה ודינה, ציון 58, שמד' המאירי במקו"א, משמע קצת שאין עשה דהשלמה במנחות, ועי' ציון 57 שם, שי"ח (וכ"ה פשטות ד' הגמ' ביומא כו ב

שבזיכין קודמים לתמיד של בה"ע משום עליה השלם), אבל לעולם על כל הקרבנות חייב אם עבר והביא.

¹⁰ הגר"מ גיפטר (קובץ חידשי הגר"מ גיפטר בעניני פסח סי' כבר אות יד) שנתקשה בדברי מהר"ם חלאווה, ומתוך שלא שמיע ליה שיטה זו שחייבים על כל הקרבנות, יצא לדון בדבר החדש, שלא אמרו חכמים שהאיסור רק בקרבן פסח, אלא משום שלדעתם שאר קרבנות זולת הפסח אין להם שום יחס לחמץ שנמצא ברשותו של האדם, אבל תורה שדינה לבוא עם לחמים, הרי שיש זיקה בין הקרבן לחמץ, גם לחכמים אסורה הקרבתה על החמץ, ולאמור א"צ לכ"ז.

בג' לא שור ושה, על כן אמרתי לך כל הקרבנות אסורין לשחט מחצות היום".

והלומד שלא זכה לדברי הראשונים עליונים למעלה, יתמה בצדק: כל הקרבנות אסורים לשחוט מחצות היום? והרי זה לכאורה דלא כמאן! ולפי האמור מעלה נראה איפוא שאף הרוקח עומד בשיטה זו, שלחכמים כל הקרבנות אסורה שחיתתם על החמץ ואפילו בער"פ.

בהא נחתין ובהא סלקינן, דאע"פ שמדברי הרמב"ם והיראים ותוס' בפסחים, מבואר דלחכמים אין החיוב אלא על קרבן פסח בלבד, ושאר קרבנות אינם אסורים אלא לרבי שמעון ובמועד. הרי שבדברי המאירי כתוב להדיא שלחכמים חייבים על כל הקרבנות¹², בין בער"פ ובין במועד, וכן הוא בדברי מהר"ם חלאווה שחייבים על תודה בפסח, וזו היא משמעות דברי התוס' ביומא והיא סתמיות דברי הירושלמי ופתרון דברי המיוחס לרוקח.

והנה במשנה למלך הל' כלי המקדש פ"ו ה"י, תמה שלא הזכירו בגמ' דין חגיגת י"ד אם אסורה על החמץ, לדעת בן תימא הסובר שהיא שווה לפסח, וכמו שהזכירו שאר דיני פסח אם נוהגים בחגיגת י"ד לדעתו. ואם כנים אנו שלחכמים חייבים על כל הקרבנות, לא יפלא עוד, שאין כאן רבותא לבן תימא!

הדברים המבוררים כאן באריכות, מופיעים בגוף הערך בתמצות. כך:

בירושלמי נראה, וכן יש מהראשונים שנראה מדבריהם, שאף לחכמים חייבים על כל הקרבנות ולא נחלקו עם ר' שמעון אלא בזמן איסור שחיתתם על החמץ.

החמץ, וגם הם לא נקבו בשמו של ר"ש, ובודאי א"א לדחות את הבמה מצינו רק אליבא דר"ש שאין הלכה כמותו, הרי שלדעתם גם לחכמים חייבים על כל הקרבנות כולם¹¹.

ד. ואחרי שזכינו לדברי ראשונים הסוברים שאיסור פסח על החמץ הוא בכל הקרבנות, ואף בערב פסח לא יפלא אם נמצא שכן משמעות ד' הירושלמי.

שכן שנינו בירושלמי (פסחים פ"ה ה"ד): מלק עוף על חמץ אית תניי תני חייב אית תניי תני פטור. מאן דאמר חייב דם מכל מקום מאן דאמר פטור זבח יצא עוף שאינו זבח.

ולדברי הראשונים שלחכמים אין חייבים אלא על הפסח, ורק לר"ש חייבים על שאר קרבנות ובמועד בלבד. הרי שדברי הירושלמי חסרים, דאיירי במועד ואליבא דר"ש, ולא הזכירו מכל זה בירושלמי כלל, וע"כ נראה דשיטת הירושלמי עולה בקנה אחד עם המבואר בדברי הראשונים דלעיל, דלחכמים חייבים על כל הקרבנות כולם ואף בערב פסח, אלא שנחלקו אם קרבן עוף בכלל.

ה. ועתה יאירו לנו דברים סתומים הנמצאים בפירוש המיוחס לרוקח עה"ת, פרשת כי תשא, עה"כ כתב לך את הדברים האלה (שמות לד כז): "אמר משה רבון העולמים למה אמרת לי תחילה לא תזבח על חמץ ולבסוף לא תשחט על חמץ, וכו' אמר לו כתב לך את הדברים וגו' כרתי אתך ברית ואודיעך בתורה שבעל פה, מה שאמרתי לך תחילה לא תזבח על חמץ דם זבחי - בגי' קרבנות, לא תשחט על -

¹¹ ועיי"ש עוד בדבריהם בעמוד ב, שאחר שכתבו שהא דהוצרכו לפסוק על זריקה בחוץ ולא למדוהו משחיטה והעלאה, היינו כדי להוציא קמיצה שאין חייבים בחוץ, חזרו ושאלו: וא"ת בקמיצה נמי איכא למיפרך מה להנך שכן חייבין על החמץ תאמר בקמיצה כדמשמע בפ' תמיד נשחט (פסחים דף סג:) וכו'. עכ"ל. והיינו שקמיצה בחוץ לא היינו לומדים משחיטה והעלאה, דמה לקמיצה שהיא גרועה שאין חייבים על החמץ, כדאמרו בגמ' פסחים שם. עכ"ד. והנה, אם נימא דלדעת רבנן אין חייבים רק על הפסח, הרי שלא עבודת הקמיצה גרועה, אלא שמנחה אינה בכלל הקרבנות שיש בהם איסור על החמץ, ואיך אפשר לומר שמחמת זה קמיצה גרועה, וגם מכאן משמע דלדעת התוס' לחכמים חייבים על כל הקרבנות, ומעתה יש לומר שמה שאין חייבים על מנחה משום שמלאכה של קמיצה התמעטה מאיסור עשייה על החמץ ודו"ק.

¹² כתבנו כל הקרבנות, אבל לקושטא אפשר שאף לחכמים, תמיד שאני, שכבר הראה רעק"א בדרו"ח לפסחים סד א, דבר פלא בתוס' יומא לג א, שכתבו שם תוס' להוכיח שקרבנות הקרבים אחר תמיד של בה"ע אינם פסולים, שאל"כ, מפני מה הוצרך ר"ש (בפסחים שם) לדרשה בכדי לפטור שאר קרבנות על החמץ בער"פ, ותיפו"ל שבלא"ה הם פסולים, שכן קרבו אחר התמיד, (ועל קרבן פסול אין עוברים) עכ"ד תוס', ודבריהם מוקשים מאד, שכן מכותלי דבריהם נראה שהניחו כדבר פשוט, שכל הנידון על שאר קרבנות בער"פ, אינו אלא אחר הבאת התמיד בפועל, ובפשטות אינו כן, אלא מזמן הבאת התמיד, שהוא תחילת זמן איסור חמץ, קודם הבאת התמיד בפועל, יש מקום לחייב על שאר קרבנות, ולכן הוצרך ר"ש לדרשה לפטור שאר קרבנות, ועיי' רעק"א שם שהניח דברי תוס' בתימה, אכן סו"ס מבואר מד' תוס', שאף אלמלי היה לר"ש דרשה לפטור שאר קרבנות, מ"מ קודם הבאת התמיד בפועל אין מקום לחייב לדעתם, (ועיי' שאף לחכמים, תמיד שאני, שכבר הראה רעק"א בדרו"ח לפסחים סד א, דבר פלא בתוס' יומא לג א, שכתבו שם תוס' להוכיח שקרבנות הקרבים אחר תמיד של בה"ע אינם פסולים, שאל"כ, מפני מה הוצרך ר"ש (בפסחים שם) לדרשה בכדי לפטור שאר קרבנות על החמץ בער"פ, ותיפו"ל שבלא"ה הם פסולים, שכן קרבו אחר התמיד, (ועל קרבן פסול אין עוברים) עכ"ד תוס', ודבריהם מוקשים מאד, שכן מכותלי דבריהם נראה שהניחו כדבר פשוט, שכל הנידון על שאר קרבנות בער"פ, אינו אלא אחר הבאת התמיד בפועל, ובפשטות אינו כן, אלא מזמן הבאת התמיד, שהוא תחילת זמן איסור חמץ, קודם הבאת התמיד בפועל, יש מקום לחייב על שאר קרבנות, ולכן הוצרך ר"ש לדרשה לפטור שאר קרבנות, ועיי' רעק"א שם שהניח דברי תוס' בתימה, אכן סו"ס מבואר מד' תוס', שאף אלמלי היה לר"ש דרשה לפטור שאר קרבנות, מ"מ קודם הבאת התמיד בפועל אין מקום לחייב לדעתם, (ועיי' צל"ח ורש"ש פסחים שם סג ב שתמהו על משמעות כעיי"ב בד' רש"י שם ד"ה אבל), ועיי' הערות הגריש"א זצ"ל ליומא שם, שהוסיף לדקדק בדברי תוס', שלכאורה ראייתם אינה ראייה, שלעולם אימא לך שקרבנות הקרבים אחר התמיד פסולים, ומה שהוצרך ר"ש לדרשה היינו משום התמיד עצמו, שלא נחייב שוחטו על החמץ, וכ' שמוכח מד' תוס', שפשיטא להו מאיזה טעם, שקרבן תמיד עצמו, אין חייבים עליו ע החמץ אלא לר"י, וא"צ לזה שום דרשה, ואחרי כל זה נר' שהו"ה לשיטות ראשונים שלמעלה, שלחכמים חייבים על שאר קרבנות בער"פ, שלדברי תוס' הנ"ל, יתכן שלא יחייבו על תמיד, אב"א שאין חייבים קודם הקרבת התמיד בפועל, ואב"א שאין חייבים על התמיד עצמו, (ובענין הבאנו מד' אחרונים שגדר הדבר שקודם הבאת התמיד אינו חשוב זמן הפסח, (אע"פ שאם הביא הפסח קודם התמיד, הפסח כשר), ואין מקום לחייב על שאר קרבנות אלא בזמן הפסח).

¹¹ ועיי"ש עוד בדבריהם בעמוד ב, שאחר שכתבו שהא דהוצרכו לפסוק על זריקה בחוץ ולא למדוהו משחיטה והעלאה, היינו כדי להוציא קמיצה שאין חייבים בחוץ, חזרו ושאלו: וא"ת בקמיצה נמי איכא למיפרך מה להנך שכן חייבין על החמץ תאמר בקמיצה כדמשמע בפ' תמיד נשחט (פסחים דף סג:) וכו'. עכ"ל. והיינו שקמיצה בחוץ לא היינו לומדים משחיטה והעלאה, דמה לקמיצה שהיא גרועה שאין חייבים על החמץ, כדאמרו בגמ' פסחים שם. עכ"ד. והנה, אם נימא דלדעת רבנן אין חייבים רק על הפסח, הרי שלא עבודת הקמיצה גרועה, אלא שמנחה אינה בכלל הקרבנות שיש בהם איסור על החמץ, ואיך אפשר לומר שמחמת זה קמיצה גרועה, וגם מכאן משמע דלדעת התוס' לחכמים חייבים על כל הקרבנות, ומעתה יש לומר שמה שאין חייבים על מנחה משום שמלאכה של קמיצה התמעטה מאיסור עשייה על החמץ ודו"ק.

וכמקור נכתב כך:

שחייבים על קרבנות מחו"כ בין בהמה ובין עוף, וכן על מנחה (וצ"ב למה נקט דוקא אלו, ואפשר שכיון שהם קרבים אחר התמיד, וסובר שאין האיסור נהג אלא אחר הקרבת התמיד, ע"י ציון 154 ואילך, וע"ע חגיגת-ארבע-עשר ציון 81 ואילך, וע"ע השלמה: גדרה ודינה, ציון 58, שמד' המאירי במקו"א, משמע קצת שאין עשה דהשלמה במנחות, וע"ש ציון 57 שי"ח), וע"י מאירי חולין ל א ד"ה ואע"פ: שחט את פסח על החמץ לוקה וכו' וה"ה לשאר קרבנות, ושם שמוטר הפסח שהביאו במועד, שהוא שלמים, חייב עליו משום שוחט על החמץ, ומ' שאף לחכמים; ע"י תוס' יומא סג ב ד"ה זריקת: מולק יוכיח וכו', ושם לענין קמיצה, ומ' שהוא אף לד' חכמים; ע"י מהר"ם חלאה פסחים יג ב, במביא תודה ולחמיה בפסח, שעובר על לא תשחט על חמץ דם זבחי, ומ' שהוא לד"ה.

ע"י ירושלמי פסחים פ"ה ה"ד, מחלוקת במולק את העוף, וקה"ע ופ"מ שם, שהיינו בערב פסח ובחטאת של מחוסר כיפורים (ע"ש שטלו בהבאתם אחר התמיד וע"י ציון 154), ומ' שהוא אף לחכמים, וע"י מיכל המים שם, וכ"מ בשעה"מ ק"פ פ"א ה"ה, שפי' בע"א, שהירו' בד' ר' שמעון, המחייב על כל הקרבנות במועד; ע"י פי' רוקח עה"ת סו"פ כי תשא (עמ' קפד); ע"י מאירי שם סוד"ה ושאר וסוד"ה ובמועד, שלחכמים חייבים על חגיגת-ארבעה-עשר, ע"ע (וע"י מל"מ כלי המקדש פ"ו ה"י, שהעיר שלא נזכר בגמ' דין חגיגת י"ד על החמץ, לבן תימא הסובר שהוקשה לפסח לכל דבר, ע"ע הנ"ל ציון 20 ואילך), וע"ש ב ד"ה כבר ביארנו,

שחיטה על חמץ שהוא "דבר שאינו ברשותו" דין חדש העולה מהרכבת דעות ראשונים

שאינו ברשותו של אדם. וניתנה ראש ונשובה לדון מה דין השוחט על החמץ. וקודם שאנו מבקשים מקור לדין זה, יש להעיר שגוף השאלה תלוי במחלוקת גדולה אחרת, והיא, האם החמץ שאין שוחטים עליו את הפסח הוא דוקא חמץ הטעון השבתה או כל חמץ, שיש בזה מערכה מול מערכה בדברי אחרונים ובמשמעות ראשונים, ועל צבאם השאג"א שהאריך בענין זה מאד. כמפורט הכל בערך. והנה כבר נחלקו גאונים וראשונים, בחמץ של ישראל שאינו ברשותו, כגון שהופקד ביד גוי אם עובר עליו בבל יראה, (ע"י טור סי' ת"מ וב"י שם וע"ע בל יראה ובל ימצא: חמץ שאינו ברשותו). ולסוברים שאין בו בל יראה, ובדאי אין בו גם חובת השבתה¹³, וכיון שכך, לסוברים שאין אסור לשחוט אלא על חמץ שמחויבים בהשבתתו, ולסוברים שדבר שאינו ברשותו אין בו חיוב השבתה, אין כאן מקום לשאלה¹⁴.

ועדין אנו צריכים לדון, לדעת הסוברים שאוסר לשחוט על כל חמץ, האם בדין שנאמר שאין אסור לשחוט אלא על חמץ של שוחט או של בן חבורה התרבה גם שצריך שיהיה החמץ ברשותו.

והנה יש מן הגאונים וכן אחרונים¹⁵ שפירשו דברי ר' אלעזר הנזכרים, שחמץ אחר שש שעות עשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו - לא לענין בל יראה כמו שפירש שם רש"י, שהסוברים, והם רוב הראשונים, שאין בל יראה בער"פ לא יכולים לפרש כמותו - אלא לענין לא תשחט על חמץ דם זבחי. ולכאורה משמע מדבריהם, שלענין פסח על החמץ,

החמץ שאין שוחטים עליו את הפסח, אמרו חכמים שאינו על חמץ של כל אדם בעולם, אלא דוקא חמץ של שוחט או שאר העובדים, או חמץ של בני חבורה. ורבו כמו רבו השיטות בענין זה והם מפורטים יפה בערך. ובכן יש לדון, חמץ של שוחט, או שאר האנשים שחמצם אוסר, שהוא "דבר שאינו ברשותו", כגון שנגזל ממנו, שעל ידי כך חשוב כדבר שאינו ברשותו, האם מעכבו מעשיית הפסח?

שאלה זו לא נידונה בספרי ראשונים וכמעט שלא בא זכרה אף בספרי אחרונים, אך נראה שיש לגזור את דינה בצירוף כמה הקדמות.

ראשית, יש להעמיד את השאלה גופא, היכי משכח"ל דבר שאינו ברשותו אצל חמץ? והרי אמרו בגמ' פסחים ו ב: שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאו הכתוב כאילו ברשותו, ואלו הן: בור ברשות הרבים, וחמץ משש שעות ולמעלה. הרי שהתורה הכניסנו לרשותו של אדם.

אלא שכבר כתבו כמה אחרונים, (ע"י נובי"ק או"ח סי' כ וע"י ליקוטי הערות במהדור' מכון ים אות יח שי"ח) שלא עשתה התורה את החמץ כאילו הוא ברשותו אלא כנגד איסור חמץ שהוא איסור הנאה המפקיע את החמץ מרשותו של אדם, (אם מצד שהוא איסור"נ אם מצד שהכל מצווין לבערו, ע"י סיכום בהיר בקה"י פסחים סי' ד) אבל אם יש דבר אחר המונע את רשותו של האדם על החמץ, כגון שהוא איסור"נ מצד אחר כחמץ של ע"ז וכל כיו"ב, לא הכניסה התורה את החמץ לרשותו של אדם. הרי לנו שמשכח"ל חמץ בפסח

השבתה, אינו אוסר שחיטת הפסח, ולדבריהם יש לומר שמשום כך מועיל הביטול שיוכל לעשות הפסח, כיון שאין החמץ טעון השבתה, אבל לעולם חמץ שחייב להשביתו, אפילו אינו ברשותו אוסר.
¹⁵ ע"י להלן.

את הפסח, והנה לדעת הסוברים (ר"ן ריש פסחים ועוד) שגדר הביטול שעי"ז חשוב החמץ כאינו ברשותו, משמע לכאורה שאע"פ שהוא שלו, כיון שאינו ברשותו, שוחטים עליו את הפסח, עכ"ד, אכן אין כאן ראייה מוחלטת, שהרי כאמור מעלה י"ס שחמץ שאינו טעון

¹³ ע"י שאג"א סי' פג ולא כתב כן אלא על חמץ שהוציא מביתו אחר זמן ביעורו, ע"ש"ה.

¹⁴ וראיתי לג"א צ"ל שהביא ראייה מהמבואר במשנה פסחים מט א, שההולך לשחוט את פסחו, אם אינו יכול לחזור מבטלו בלבו, ולמדו מכאן אחרונים, שחמץ שבטלו, שוחטים עליו

דבר אחר – אינו אוסר שחיטת הפסח.
הרי לנו חידוש דין, שלא בא זכרו אצל כת הקודמים, שנולד מצירוף הקדמה ע"ג הקדמה.

איסור שחיטה על החמץ כל השנה? על דברי הרמב"ם שנמחו בידי מדפיסים

מהכללים שנקבעו ע"י מניחי היסוד לאנצ"ת, שאף אמנם שתפקידה לאסוף את כל הדעות ללא משוא פנים – וזאת מבלי לוותר על תמונה מדויקת של משקל הדעות – מ"מ

בערך זה, התוודענו לדעה מפליאה, כה מפליאה עד שאף המדפיסים חשו

כמובן שעל הכותב מוטלת החובה לרמוז באיזה אופן על החידוש שבדעה זו, על מנת שאף מי שאינו מצוי בסוגיא יקבל את הרושם הנכון שמדובר בדעה פלאית, עם זאת ברור שהכותב אינו רשאי להוסיף התרשמות אישית ללא מקורות מפורשים. תלי"ת עלה בידנו למצוא שבירושלמי נראה שלא כד' הרמב"ם, כיון שכך ראשית הובאו דברי הרמב"ם בלשון יחיד ("יש מי שכתב") מטבע השמור לדעה יחידאית ופלאית משהו, ולצד הדברים נוסף הדקדוק מן הירושלמי.

בדעת רבי שמעון שבמשנה פסחים הנז"ל, הסובר שבמועד כל הקרבנות אסור לשוחטם על החמץ, כתב הרמב"ם בפירוש המשנה:

שפתי הרמב"ם ברור מללו, ולא פעם אחת אלא פעמיים:
 לר"ש אסור להקריב כל השנה על החמץ!

מגיהי דפוס ווילנא לא יכלו לשאת דברים משונים אלו

פיה"מ במהדורת ווילנא

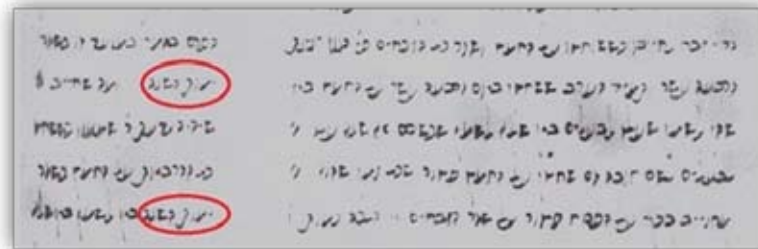
כידוע בכתבי היד של בית הבחירה למאירי, נכללו גם פירוש המשניות לרמב"ם. נפנו לעיין כיצד מופיעים הדברים שם. ובכן, המהדורה הראשונה בה נכללו גם דברי פיה"מ לרמב"ם היא מהדורת מכון התלמוד הישראלי, ירושלים תשכ"ד. וכך אנו מוצאים שם:

בית הבחירה פסחים ירושלים תשכ"ד

במהדורות המאירי שהופיעו אחרי זה, (זכרון יעקב ומהדורת המאור), הדברים מוחלטים עוד יותר, בשני המקומות מופיע בלי שום סימן תיקון, כנוסח

מקריב אי קרבן על המזבח ולא עלבד מקדש כמא בינא מוסיב ואלא פרקין קול
 ונעז תו באר ימות בשנה ואי אעבא אין יכון עבד ז שמעון אינא נהא מאיר אקראבין
 על המזבח באר ימות בשנה בין למאן בין למאן חייב תודק כחטאם וצחטם על

במאירי? כך כנראה סבורים עורכי אחת המהדורות של פיה"מ, שאמנם אפריון נמטיה להם שהדפיסו דברי הרמב"ם כהוגן ('שאר ימות השנה') אך בשולי הדברים כתבו: בדפוס ווילנא: בשאר ימות הפסח, וכן הובאו דברי הרמב"ם במאירי! ובכן, עיון מהיר בכתב היד היחיד (כת"י פרמא) של בית הבחירה לפסחים, מגלה את מה שהיה ידוע מראש, גם בו מופיע כנוסח הרמב"ם: ימות השנה. ואין כאן לא נוסח ולא גרסה, אלא תיקון והעלמה של עורכים בני זמנינו.

מאירי כת"י פרמא

למען האמת, הידיעה שדברי הרמב"ם הובאו כצורתם בבית הבחירה אין בה חשיבות יתירה, שכן הוכח למעלה מכל ספק¹⁷ שנוסח פירוש המשניות לרמב"ם שבבית הבחירה, לא נעתק ע"י המאירי (שאינו מתייחס כלל לפיה"מ כנראה בשום מקום) אלא ע"י הסופרים שרצו להשביח את הספר. ובכ"ז יש מקום להבהיר את הדברים למנוע הערות בסגנון המבוא מעלה, על נוסח אחר הנמצא במאירי.

כאמור דברי הרמב"ם לא הובאו ע"י הראשונים ולא נידונו ע"י אחרונים, היחיד שדן בדבריו הוא הרי"מ טולדינו ז"ל שהביא לבית הדפוס את פיה"מ לרמב"ם לפסחים לפי המקור הערבי בצירוף מעט הערות (ידי משה, צפת תרע"ה). בערך הובאו בקיצור דברי הרמב"ם לצד דיוק מהירושלמי בו משמע שלא כדבריו.

בדעת ר' שמעון שהשוחט כל קרבן שהוא על החמץ חייב, יש מן הראשונים שכתב שאין חילוק בין פסח לשאר ימות השנה, שאף בשאר ימים השוחט על החמץ חייב¹. אבל בירושלמי אמרו שאין השוחט על החמץ חייב, לר' שמעון, אלא בזמן שאיסור כל-יראה* נזהג².

¹ עי' פיה"מ לרמב"ם פסחים פ"ה מ"ד: ואין חילוק בין אמרו במועד או בשאר ימות השנה וכו', שלר"ש אם שחט שאר קרבנות על החמץ בשאר ימות השנה, חייב, וכ"ה בנוסחה שנעתקה במאירי כת"י (ובפיה"מ ד' ווילנא, ובמאירי שבדפוס, הגיהו: בין אמרו במועד או בשאר ימות "הפסח", ועי' ציון 134). ועי' ידי משה (טולדינו) שבציון 325, שדקדק בד' הרמב"ם שם, שלדעת ר"ש אינו חייב אלא על חמץ שעמו בעזרה, עי' ציון 321 ואילך, ועי' נתיבות החכמה (שמלת בנימין) סי' כה, שלסוברים כן ולסוברים שחייבים גם על שאר קרבנות, היה מקום לומר שעוברים גם בשאר ימות השנה (ושם שאין להקשות מתודה הבאה עם לחמי חמץ, כיון שכך הוא דינה), ושכנגד דעה זו כתב רש"י סג א ד"ה חייב: בהדי לאו דלא יראה, שאין עוברים אלא בזמן שעובר על החמץ בכל יראה, ועי' ציון 220.

² עי' ירושלמי שם פ"ה ה"ד: מרבה אני אותן שהוא בחולו של מועד, שהוא כל יראה וכל ימצא. ועי' רש"י שבציון הקודם ונתיבות החכמה שם בדעתו.

¹⁷ עי' הקדמת ר"א סופר לבית הבחירה למסכתות נדה ומקואות שבמהדורתו. ואכ"מ.

¹⁸ אמנם מצאנו בספר נתיבות החכמה, שמלת בנימין (וינה תק"ס) פסחים שם, שמעלה אפשרות כזו בדברי ר' שמעון, אלא בימות הפסח בלבד.

נשמח לכל מידע מהלומדים בכל אתר על אחד מן הערכים שבהכנה. מפעם לפעם אנו מגלים ידיעות שאין במאגרים, או שבחיפוש רגיל קשה לגלותן, וכל תוספת כזו תסייע בידנו להגדיל תורה ולהאדירה.

מלאכת הקודש

קיץ תשע"ה

ערכים מהאות מ, ביניהם: מאבד עצמו לדעת, מאמר, מבריה ארי, מברחת, מגדף, מודה במקצת, מודה בקנס, מוסף, מיאון, מינו, ועוד.

נתמקד כאן באחד הערכים הנכתבים עתה, הערך לשון הקדש, שיעסוק בדיניה ובמעלותיה של לשון הקדש.

הפרקים המתוכננים עתה הם: מהותה; מבטאה; קדושתה; שאר מעלותיה; כלשונם של ישראל; מצות לימודה והדיבור בה; שאר דיניה.

המקורות העוסקים בדיני לשון הקדש, רובם אגדתיים, וכיון שהאנצ"ת מיועדת לענייני הלכה בלבד, מושקעת עבודה רבה בניפוי החומר, ומציאת הצדדים ההלכתיים בכל מקור.

כדי לתת תמונה מליאה של ההלכה, הכרח לבאר היטב את מהותה של לשון הקדש ואת המעלות שמנו בה חכמים, שהן הבסיס להלכה, ולכן הפרקים הראשונים עוסקים במהותה ומעלתה.

שני הפרקים האחרונים עוסקים בדיניה, כאשר הראשון עוסק בעצם השימוש בלשון כמצוה, ואילו השני עוסק בדינים אחרים שהלשון היא חלק מדינם, היינו מצוות שונות התלויות בדיבור, שיש לעתים הקפדה שיהא דוקא בלשון הקדש.

אחד הנושאים החשובים שנידונו בערך, הוא השינויים שנעשו לאורך הדורות והגלויות במבטא לשון הקדש. שינויים אלו נידונו רבות בהלכה, ונוגעים מאד למעשה.

כאן המקום לפנות לרשות הרבים, נשמח לקבל מקוראינו כל מידע על דיני לשון הקדש.

כבר בכרך הקודם כמה ערכים שמתחילים בתיבת "לא", וכך גם הערכים הראשונים שבכרך לה, העוסקים באיסורים כמו:

- לא תעשו עול במשפט
- לא תעשון אתי - על איסור עשיית צורות
- לא תעשון כן לה' - על האיסור לפגוע בתשמישי קדושה, ובכלל זה באיזה אופנים מותר לשפץ בית כנסת,
- לא תשחט על חמץ - על איסור שחיטת פסח כשיש חמץ בביתו
- לא תשים דמים - על האיסור להניח מכשול בביתו
- לא תתגודדו - שעוסק באיסור להיעשות אגודות אגודות, ונוגע מאד למעשה היום, כיון שאנו מרבים לצאת ממקום למקום, ומגיעים לכל מיני קהילות שמנהגיהן שונים ומגוונים, ויש לדעת מתי עלינו ללכת אחרי מנהג המקום, ומתי להמשיך במנהגנו, ועוד.

לאחר מכן באים ערכי ה"לאו", היינו כללים שונים שנאמרו במצוות לא תעשה, כגון: לאו הניתן לתשלומים, לאו הניתן לאזהרה ולא הניתן לאזהרת מיתת בית דין, לאו הניתן לעשה ולא שאין בו מעשה ולא שבכללות, וכן יש ערכים ללאו הבא מכלל עשה, וללאו שאינו שוה בכל.

בין הערכים האחרונים בכרך: לב, לב בית דין מתנה, לבוד ולבון ולבונה, הערך לג בעומר, שנערך דיון ארוך אם נושא זה אכן צריך להיות ערך, והערך לזג, שגם על תכולתו נערכו דיונים רבים.

אנו כבר עסוקים למעלה ראש בהכנת הערכים הבאים. טיוטה ראשונית של כמעט כל ערכי אות ל כבר מוכנה, וכבר נפתחו

בימים אלו יצא לאור כרך לה של האנצ"ת.

הכרך מכיל את הערכים לא תעשו עול במשפט, עד ערך לזג.

זכינו ונתרבו ספסלים בבית המדרש, ולמעלה משלושים ת"ח עוסקים היום בעבודת הקדש, לכתוב ערכים מאירי עיניים, אחרי ליבון הענינים ומקורותיהם, משא ומתן על כל ידיעה וידיעה, ואחר כך על דרך כתיבתה, ועוד.

בהתאם לכך, קצב הופעת הכרכים גדל מאד.